

Sprawozdanie z konferencji naukowej „Dąbrowszczacy w trzech odsłonach: wojna domowa, II wojna światowa, PRL”, Gdańsk, 26–28 czerwca 2018 r.

W dniach 26–28 czerwca 2018 r. w Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku odbyła się konferencja naukowa „Dąbrowszczacy w trzech odsłonach: wojna domowa, II wojna światowa, PRL”, zorganizowana przez muzeum i Instytut Pamięci Narodowej. Uczestniczyło w niej ponad trzydziestu pracowników naukowych z Polski i zagranicy, w tym z Hiszpanii i Rosji. W toku prowadzonych obrad, prelekcji i debat, w szerokim kontekście zaprezentowano różne kwestie związane z hiszpańską wojną domową, skupiając się przede wszystkim na udziale w niej tzw. dąbrowszczaków, Polaków służących w ramach Brygad Międzynarodowych. Prelegenci poruszyli w swoich wystąpieniach m.in. zagadnienia ich werbunku, internowania byłych ochotników we Francji, ich udziału w II wojnie światowej, a także roli, jaką odegrali w nowej, komunistycznej rzeczywistości tzw. Polski Ludowej.

Konferencję otworzył dr MAREK SZYMANIAK, kierownik Działu Naukowego gdańskiego Muzeum II Wojny Światowej, który zwrócił uwagę na aktualność i zasadność podejmowanej problematyki w kontekście dokonującej się w Polsce dekomunizacji przestrzeni publicznej. Podkreślił przy tym, że tematyka obrad nie zawęży się wyłącznie do istoty obecności dąbrowszczaków w Hiszpanii, a poruszane przez badaczy zagadnienia będą odnosić się także do genezy i przebiegu samej wojny domowej. Następnie głos zabrał dr KAROL NAWROCKI, dyrektor Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku. W ramach krótkiego wprowadzenia nawiązał do sylwetki hiszpańskiego duchownego katolickiego – Josemaríi Escrivá de Balaguera, założyciela i pierwszego prałata Opus Dei, świętego Kościoła katolickiego. Życząc uczestnikom owocnych obrad przekazał mikrofon prof. dr. hab. MIROŚLAWOWI GOŁONOWI, dyrektorowi oddziału IPN w Gdańsku, który przybliżył intencje przyświecające organizatorom konferencji oraz idee, jakie wpłynęły na jej ostateczny kształt. Wyraził również nadzieję na powstanie publikacji naukowej, która stanie się znaczącym głosem w międzynarodowej debacie o dąbrowszczakach.

Pierwszy z dziesięciu paneli dyskusyjnych pt. *Wojna domowa w Hiszpanii – aspekty międzynarodowe* poprowadził dr MARIUSZ KRZYSZTOFIŃSKI, reprezentujący Oddziałowe Biuro Badań Historycznych IPN w Rzeszowie. Obrady

rozpoczął referat w języku angielskim wygłoszony przez dr. PABLO DE LA FUENTE DE PABLO z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego *Droga do wojny. II republika hiszpańska 1931–1936*. W związku z nieobecnością prof. Adama Wielomskiego z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, który z przyczyn niezależnych od organizatorów nie mógł wziąć udziału w obradach, zebrani nie mogli wysłuchać planowanego referatu *Heterogeniczność obozu narodowego*. Jako następny, głos zabrał dr hab. TADEUSZ MIŁKOWSKI z Uniwersytetu Warszawskiego, omawiając *Frankistowskie prześladowanie kleru i polityków katolickich podczas wojny domowej i bezpośrednio po niej na tle prześladowań religijnych tego okresu*. Jako ostatni wystąpił dr BARTOSZ KACZOROWSKI z Uniwersytetu Łódzkiego, przedstawiając referat *Przyjazna, ale podejrzliwa. Portugalia Antónia de Oliveiry Salazara wobec Hiszpanii narodowej w latach 1936–1939*.

W dyskusji po pierwszym panelu zebrani wyrazili w szczególności zainteresowanie ustaleniami dr. Pablo de la Fuente de Pablo, którego zapytano o wielkość zniszczeń obiektów sakralnych w Hiszpanii w latach 1936–1939. Burzliwa polemika dotyczyła także wystąpienia dr. hab. T. Miłkowskiego. Spierano się przede wszystkim o skalę męczeństwa i przebieg prześladowań duchowieństwa katolickiego w trakcie wojny domowej w Hiszpanii.

Kolejny panel konferencji, poświęcony zagadnieniu organizacji Brygad Międzynarodowych, podzielono na dwie części. Pierwszą z nich poprowadził dr hab. KAROL SACEWICZ z Delegatury IPN w Olsztynie. W referacie *Front Ludowy jako nowa metoda działania Kominternu* dr MARIUSZ KRZYSZTOFIŃSKI zwracał uwagę na trzy kluczowe, jego zdaniem, problemy badawcze: front ludowy jako narzędzie w budowie pozytywnego wizerunku na niwie międzynarodowej, przykłady realizacji „koalicji” w poszczególnych krajach, a także ocena skuteczności wdrożonych w życie idei. Drugi z prelegentów – dr PAWEŁ LIBERA, zastępca dyrektora Biura Badań Historycznych IPN, przybliżył zagadnienie funkcjonariuszy Komunistycznej Partii Polski w Hiszpanii. W trakcie wystąpienia odniósł się m.in. do danych statystycznych, podkreślając, że funkcjonująca w publikacjach naukowych liczba 5 tys. polskich ochotników jest w znaczącym stopniu zawyżona. Dr Libera podaje, że maksymalnie było to około 3900 osób. Ostatni z prelegentów w tym panelu, MIKOŁAJ KWIATKOWSKI z Uniwersytetu Warszawskiego i Archiwum Archidiecezji Warszawskiej, przedstawił referat *Prozopografia środowiska dąbrowszczaków w świetle akt AAN*. Opierając się na dostępnej dokumentacji, przybliżył m.in. płeć, średnią wieku dąbrowszczaków, ich doświadczenie wojskowe przed hiszpańską wojną domową, stopnie wojskowe uzyskane w Brygadach Międzynarodowych, a także przynależność partyjno-organizacyjną w okresie powojennym. W dyskusji podsumowującej pojawiły się m.in. pytania o prezentowane w trakcie referatu dr. Pawła Libery dane statystyczne. Nie zabrakło również uwag natury metodologicznej.

Drugą część panelu, prowadzoną przez dr. PAWŁA LIBERĘ, rozpoczął wygłoszony w języku rosyjskim referat ANNY KANARSKIEJ z Instytutu Słowiano-

znawstwa Rosyjskiej Akademii Nauk *Sytuacja w międzynarodowych oddziałach armii republikańskiej w świetle doniesień kierowanych do Moskwy przez polskich interbrygadystów*. Następnie głos zabrała MAGDALENA GIBIEC z Uniwersytetu Wrocławskiego, która nakreśliła zagadnienie ukraińskich ochotników w szeregach dąbrowszczaków, skupiając się na przykładzie Kompanii im. Tarasa Szewczenki. Przemawiający jako ostatni dr hab. DARIUSZ JEZIORNY z Uniwersytetu Łódzkiego przedstawił zagadnienie hiszpańskiej wojny domowej widzianej oczami brytyjskich ochotników (1936–1939). Niestety, zebrani nie mogli zapoznać się z ustaleniami dr. hab. Pawła Skibińskiego, który z uwagi na obowiązki służbowe nie mógł wziąć udziału w konferencji.

Dyskusję po tej części obrad rozpoczął Paweł Libera, wnosząc ciekawe uzupełnienia do referatu Magdaleny Gibiec. Kolejne pytania skierowano do Anny Karnarskiej i dr. hab. Dariusza Jeziornego.

Ostatni panel dyskusyjny pierwszego dnia obrad, moderowany przez PAWŁA SZTAMĘ, reprezentującego Biuro Badań Historycznych IPN i Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, skoncentrował się wokół obrazu wojny domowej w Hiszpanii w prasie i publicystyce. Uczestnicy konferencji wysłuchali czterech referatów: DAWIDA ZAGZIŁA z Delegatury IPN w Olsztynie pt. *Polskojęzyczna prasa Brygad Międzynarodowych. Wybrane aspekty*, dr. hab. GRZEGORZA BERENDTA z Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku i Uniwersytetu Gdańskiego pt. *Żydowscy narodowcy o rodakach w brygadach międzynarodowych na łamach pisma „Hajnt” (1936–1939)*, dr. hab. KAROLA SACEWICZA pt. *Wojna domowa w Hiszpanii i działalność Brygad Międzynarodowych w świetle publicystyki antykomunistycznej w II Rzeczypospolitej*, a także dr. MACIEJA KORKUCIA z Oddziałowego Biura Upamiętnienia Walk i Męczeństwa IPN w Krakowie pt. *Oblicze polityczne XIII Brygady Międzynarodowej im. Jarosława Dąbrowskiego w świetle pisma „Dąbrowszczak”*.

W prowadzonej w ramach panelu dyskusji, polemikę odnośnie założeń metodologicznych i źródeł wykorzystanych w dwóch ostatnich wystąpieniach podjęła dr Olga Glondys z Uniwersytetu Autonomicznego w Barcelonie. Kolejne pytania dotyczyły zakresu i charakteru oddziaływania propagandy antykomunistycznej (na podstawie wymienianej prasy), a także recepcji i wpływu omawianych miesięczników na opinię publiczną.

Drugi dzień konferencji był zogniskowany przede wszystkim wokół roli dąbrowszczaków w historii Polski. Otwierający obrady piąty panel, moderowany przez prof. dr. hab. MIROŚLAWA GOLONĄ, zatytułowany *Rzeczpospolita a wojna domowa w Hiszpanii*, rozpoczął wykład dr. JANA STANISŁAWA CIECHANOWSKIEGO z Wydziału Artes Liberales Uniwersytetu Warszawskiego *Władze Rzeczypospolitej Polskiej wobec hiszpańskiej wojny domowej (1936–1939) i udziału w niej „dąbrowszczaków”*. Wobec nieobecności kolejnego z ujętych w programie konferencji prelegentów, dr. hab. Roberta Majznera z Akademii Jana Długosza

w Częstochowie, głos zabrał WOJCIECH GROTT z Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku, który odniósł się do obrazu hiszpańskiej wojny domowej w przedwojennej prasie pomorskiej. Ostatnim referentem był MACIEJ ŻUCZKOWSKI z Biura Badań Historycznych IPN, który przedstawił zagadnienie *Polska Partia Socjalistyczna a wojna domowa w Hiszpanii*. W trakcie polemiki po zakończeniu wystąpień nawiązywano do charakteru działań i losów Mieczysława Niedziałkowskiego, a także semantyki występującej w źródłach cytowanych przez ostatniego z mówców.

Część szóstą konferencji, prowadzoną przez dr. DANIELA CZERWIŃSKIEGO z gdańskiego Oddziału IPN, poświęcono problematyce losów polskich ochotników po zakończeniu hiszpańskiej wojny domowej. W wystąpieniu zatytułowanym *Polscy interbrygadziści i koniec wojny domowej w Hiszpanii w świetle relacji dr. Samuela Flato* dr OLGA GLONDYS z Uniwersytetu Autonomicznego w Barcelonie zaprezentowała wstępne wyniki projektu prowadzonego wspólnie z dr. Carlesem Braso Broggim z Otwartego Uniwersytetu Katalonii. Wątki działań francuskich wobec problemu uchodźców hiszpańskich w latach 1938–1940, w oparciu o materiały z archiwów departamentalnych Francji, przybliżyła dr ANETA NISIOBĘCKA z Archiwum IPN. Kolejny prelegent, dr hab. JANUSZ WRÓBEL z Oddziałowego Biura Badań Historycznych w Łodzi, kontynuując podjętą już przez dr Olgę Glondys tematykę polskich lekarzy w Chinach, przedstawił referat *Dąbrowszczacy w Chinach 1939–1945*. Jako ostatni wystąpił prof. MIKOŁAJ IWANOW z Uniwersytetu Opolskiego, który scharakteryzował sylwetkę i losy Bolesława Mołojca, jednego z najbardziej prominentnych dąbrowszczaków. W czasie dyskusji duże zainteresowanie uczestników wzbudził referat dr Olgi Glondys, do którego zaproponowano pewne uzupełnienia.

Po przerwie obrady skoncentrowały się wokół problematyki dąbrowszczaków w tzw. Polsce Ludowej. W części pierwszej – *W służbie partii i bezpieczeństwa* – wyniki prowadzonych badań przedstawiło czterech badaczy z IPN. Moderatorem panelu był dr MAREK SZYMANIAK z gdańskiego Muzeum II Wojny Światowej. Jako pierwszy z referatem *Dąbrowszczacy w elicie PPR i PZPR* wystąpił dr hab. MIROSŁAW SZUMIŁO, reprezentujący Biuro Badań Historycznych IPN i Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej. Następnie miejsce przy mównicy zajął dr DANIEL CZERWIŃSKI, przedstawiciel Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN w Gdańsku, który przybliżył zebrany temat dąbrowszczaków w aparacie bezpieczeństwa tzw. Polski Ludowej. Kolejni prelegenci, prof. dr hab. MIROSŁAW GOLON oraz dr WITOLD BAGIEŃSKI z Archiwum IPN, przedstawili zarysy biograficzne – pierwszy z nich dotyczył płk. Henryka Toruńczyka, drugi gen. Wacława Komara.

Drugi dzień obrad wieńczyła dyskusja panelowa *Miejsce dąbrowszczaków w historii Polski* z udziałem dr. Jana Stanisława Ciechanowskiego i dr. Macieja Korkucia, którą poprowadził dr hab. MIROSŁAW SZUMIŁO. Podczas debaty skupiono się m.in. na zagadnieniach mitu dąbrowszczaków funkcjonującego

w przestrzeni publicznej – jego genezie, sile i ideowości, a także położeniu dąbrowszczaków w III Rzeczypospolitej i przysługujących im uprawnieniach kombatanckich. Reprezentujący krakowski IPN dr Maciej Korkuć wskazał, że rola dąbrowszczaków w dziejach Polski sprowadza się do bycia ważnym elementem w budowie partii komunistycznej i jej wojskowego ramienia, jakim była Gwardia Ludowa. Zwrócił również uwagę na to, że ukuty przez propagandę termin „ochotnicy wolności” jest obecnie reaktywowany. Natomiast dr Jan Stanisław Ciechanowski szeroko omówił kwestię uprawnień kombatanckich. Wśród pytań, polemik i refleksji z sali, pojawiły się spostrzeżenia, że mit dąbrowszczaków nie jest obecnie dobrze znany w społeczeństwie.

W ostatnim dniu konferencji obrady prowadzono w dwóch sesjach. W ramach pierwszej z nich kontynuowano tematykę dąbrowszczaków w tzw. Polsce Ludowej, zawężając ją jednak do studium wybranych przypadków. Referaty zaprezentowało pięciu prelegentów: PAWEŁ SZTAMA z Biura Badań Historycznych IPN i Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (*Dąbrowszczak w Głównym zarządzie Wojska Polskiego – płk Jan Rutkowski*), GRZEGORZ WOŁK z Biura Badań Historycznych IPN (*„Dobry” komunista wart upamiętnienia? Przypadek Mieczysława Broniatowskiego*), BARTOSZ KAPUŚCIAK z Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN w Katowicach (*Michał Bron – oficer wywiadu wojskowego rozpracowywany przez kontrwywiad Sił Zbrojnych PRL*), dr hab. JACEK ROMANEK z Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN w Lublinie (*Bolesław Maślankiewicz i Ignacy Borkowski – dwaj komendanci wojewódzcy MO w Lublinie o „dąbrowszczackich korzeniach”*), dr ROBERT SPAŁEK z Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN w Warszawie (*Kilanowicz – Korczyński – Komar – więźniowie Bieruta*). W trakcie dyskusji głos zabrał m.in. dr hab. Paweł Libera, pytając o ewentualny wpływ wojny w Hiszpanii na losy wymienionych bohaterów, szczególnie te po 1945 r. Każdy z prelegentów wskazał, że epizod hiszpański odegrał istotną rolę w życiorysach przedstawianych postaci, szczególnie przy obsadzie stanowisk partyjnych. Duże zainteresowanie wzbudził także referat Grzegorza Wołka, w związku z którym zadano najwięcej pytań.

Tematyka ostatniego, dziesiątego panelu rozwijała sygnalizowane już w poprzednich wystąpieniach kwestie, a mianowicie ukazanie obrazu dąbrowszczaków w historiografii, literaturze i muzealnej narracji. Jako pierwsza swój referat *Pisanie siebie, pisanie Hiszpanii: O potędze ideologii i potrzebie identyfikacji grupowej w poezji i wspomnieniach interbrygadzystów* wygłosiła dr hab. MONIKA BEDNARCZUK z Uniwersytetu w Bochum. Po niej kolejno głos zabrali: dr MARCIN KŁODZIŃSKI z Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku z wystąpieniem *Legenda osierocona. Początki tworzenia mitu dąbrowszczaków w tzw. Polsce Ludowej*, dr hab. TADEUSZ RUTKOWSKI z Uniwersytetu Warszawskiego, przybliżając problematykę dąbrowszczaków w historiografii PRL, a także dr

MAREK SZYMANIAK, prezentując obraz wojny domowej w Hiszpanii na wystawie głównej Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku. Niestety zebrani nie mogli zapoznać się z ustaleniami dotyczącymi obrazu dąbrowszczaków i samej hiszpańskiej wojny domowej z perspektywy publikacji Lecha Wyszczelskiego, poczynionych przez dr. Daniela Koresia z Archiwum Wojskowego w Oleśnicy i Oddziałowego Biura Edukacji Narodowej IPN we Wrocławiu, gdyż z przyczyn niezależnych od organizatorów nie mógł on uczestniczyć w konferencji.

Panel zakończyła szczególnie gorąca dyskusja, wywołana przede wszystkim referatem dr. Marka Szymaniaka, do którego pojawiło się najwięcej pytań.

Podsumowując obrady, dr DANIEL WICENTY z Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN w Gdańsku poinformował zebranych o planowanym wydaniu wszystkich referatów w postaci publikacji pokonferencyjnej. Wyraził również nadzieję na kontynuację podobnych spotkań naukowych i podejmowanie zagadnienia dąbrowszczaków w nowych odsłonach.